

УДК 332.12
Вахович І.М., д.е.н., професор
Луцький національний технічний університет

ДО ПИТАННЯ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИТРАЧАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ

Стаття спрямована на вирішення актуального питання – забезпечення ефективності витрачання бюджетних коштів. Зосереджується увага на необхідності запровадження системи відповідальності органів влади різних рівнів за витрачання коштів бюджетів та ефективність їх розподілу. Розроблені критерії оцінки результативності регіональної політики фінансового забезпечення сталого розвитку, які лягли в основу стимулювання регіонів до ефективного витрачання бюджетних коштів на основі використання диференційованого підходу до планування дохідної частини місцевих бюджетів. Для регіонів з високим рівнем ефективності використання бюджетних коштів обґрунтовується доцільність зменшити відрахування з місцевого у державний бюджет згідно встановлених нормативів, що дозволить фінансово підкріпити фонд цільових субвенцій для фінансування потреб сталого розвитку, і навпаки.

Ключові слова: бюджетні кошти, ефективність, сталий розвиток, регіон, результативність.

Вахович І.М.

К ВОПРОСУ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ РАСХОДОВАНИЯ БЮДЖЕТНЫХ СРЕДСТВ

Статья направлена на решение актуального вопроса – обеспечение эффективности расходования бюджетных средств. Сосредоточивается внимание на необходимости внедрения системы ответственности органов власти разных уровней за расходование средств бюджетов и эффективность их распределения. Разработанные критерии оценки результативности региональной политики финансового обеспечения устойчивого развития, которые легли в основу стимулирования регионов к эффективному расходованию бюджетных средств на основе использования дифференцированного подхода к планированию доходной части местных бюджетов. Для регионов с высоким уровнем эффективности использования бюджетных средств обосновывается целесообразность уменьшить отчисление из местного в государственный бюджет согласно установленных нормативов, что позволит финансово подкрепить фонд целевых субвенций для финансирования потребностей устойчивого развития, и наоборот.

Ключевые слова: бюджетные средства, эффективность, устойчивое развитие, регион, результативность.

Vakhovych I.M.

TO THE QUESTION EVALUATION OF EFFICIENCY OF SPENDING BUDGET FUNDS

The article aimed at solving the actual issue - ensuring the effectiveness of budget funds spending. Attention focuses on the the necessity to establish a system of responsibility for authorities different levels for spending budgets and efficiency of their distribution. Developed evaluation's criterias of effectiveness of the regional financial policy of sustainable development, underlying the region's stimulation to efficient spending of budget funds based on the use of differentiated approach to the planning of revenues for local budgets. For regions with high levels of efficiency of use budgetary funds, substantiated expediency to reduce the charges from the local to the state budget in accordance with established standards, that will allow financial reinforce the fund of targeted subsidies to finance the needs of sustainable development and vice versa.

Keywords: budget funds, efficiency, sustainable development, region, effectiveness.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Україна сьогодні, як ніколи за часи своєї незалежності, має шанс запровадити, тому відповідно і потребує новітніх підходів до формування чесного та справедливого механізму використання бюджетних ресурсів та розробки дієвої системи об'єктивної оцінки виконання бюджетних завдань. На цьому наголошують вітчизняні науковці та практики К.Павлюк, В.Корчинський, С.Колодій та ін. На взаємозалежності і взаємодії фінансових та економічних параметрів при оцінці досягнутих результатів у сфері фінансів наголошують також В.Федосов, В.Опарін та С.Львовичкін, зводячи критерії оцінки до встановлення макроекономічної стабільності,

тобто певної рівноваги сукупного попиту і пропозиції, що знаходить своє відображення у відповідних макроекономічних параметрах взаємодії та взаємозалежності розвитку реальних економічних і фінансових процесів [1, с. 83]. При цьому визначальним критерієм ефективності є стабілізація економічної системи.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженню змісту, обґрунтуванню принципів, переваг та недоліків політики фінансового забезпечення державного та регіонального розвитку в Україні сьогодні приділяється значна увага. Вона є об'єктом дослідження провідних спеціалістів академічних установ, предметом дискусій для практиків, представників законодавчих та виконавчих органів на різних владних рівнях. Серед вітчизняних науковців, які присвятили свою діяльність розв'язанню питань формування політики фінансового забезпечення суспільних формацій різних територіальних рівнів, слід виділити дослідження О.Амоші, В.Андрушенка, О.Барановського, В.Беседіна, О.Василика, З.Варналія, А.Гальчинського, В.Геєця, Л.Єрмошенка, Т.Єфименка, М.Карліна, М.Козорів, В.Копилова, Л.Лазебника, Е.Лібанової, І.Луїної, С.Мочерного, Ц.Огня, В.Опаріна, Л.Тарангул, С.Писаренко, В.Федосова, Ф.Ярошенка, І.Чугунова та багатьох інших.

Цілі статті. Проблема ефективності бюджетних видатків є однією з найскладніших проблем бюджетного регулювання. Основними критеріями оцінки ефективності витрачання бюджетних коштів усіх демократичних країн світу є економічність і дієвість запроваджених програм. Тому метою даної статті є обґрунтування підходів до забезпечення ефективності витрачання бюджетних коштів на рівні адміністративних територій України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Принципи та підходи до роботи органів державної і місцевої влади щодо формування та використання бюджетних ресурсів повинні бути відкритими, доступними та зрозумілими для населення, а їх діяльність повинна спрямовуватись не на процес, а на результат. Досить дієвим та ефективним у цьому плані може стати практика опублікування у засобах масової інформації, через мережу Інтернет звітів державних служб про результати проведеної роботи у співвідношенні до витрачених на це фінансових ресурсів. Це посилить відповідальність виконавчої влади за своїми зобов'язаними перед народом, дозволить забезпечити контроль за витрачанням бюджетних коштів, така популяризація інформації посилить демократичні процеси у регіонах та державі в цілому. Позитивним при цьому було б надання можливостей зворотного зв'язку між населенням і владними структурами, анкетування населення та на цій основі систематизація першочергових проблем і встановлення пріоритетів процесу подальшого формування та розподілу бюджетних коштів.

Фінансова діагностика результативності регіональної політики фіскального забезпечення сталого розвитку повинна бути вбудована у систему регіональної політики сталого розвитку. Прийняття фінансових рішень має базуватись на об'єктивній, оперативній та достовірній інформації, що збиратиметься не для статистичної звітності, а для прийняття цих рішень. Відсутність механізму збору інформації, міжвідомчого обміну, наукової експертизи запропонованих фінансових рішень з позиції їх адекватності цілям сталого розвитку свідчать про відсутність підґрунтя для прийняття виважених, стратегічно продуманих рішень.

Серед прогресивних методик оцінки ефективності використання бюджетних коштів доцільно виділити такі, що базуються на програмно-цільовому підході, який уже запроваджується при плануванні бюджетних програм в Україні. Така методика може бути застосована відокремлено для вирішення певної часткової проблеми, однак не встановленими залишаються критерії оцінки виконання бюджетних видатків, які б дозволяли комплексно підійти до оцінки дієвості та ефективності регіональної політики фінансового забезпечення сталого розвитку в цілому.

Тому завданнями на даному етапі є встановлення кількісних і якісних критеріїв оцінки здійснюваної органами регіональної влади політики фінансового забезпечення. При цьому оціночні показники слід розробляти для такого типу регіональної політики

фінансового забезпечення сталого розвитку, як фіскальна, адже цей елемент політики є, по-перше, найбільш вагомими елементом впливу органів влади на регіональний розвиток, по-друге, саме оцінка фіскальної політики дозволяє проаналізувати дії регіональних органів влади, їх спрямування та отримані результати. До того ж згідно з Бюджетним кодексом, оцінка ефективності використання бюджетних коштів повинна здійснюватись на всіх стадіях бюджетного процесу [2, с. 15], а критерії оцінки відсутні.

Американський дослідник Р.Хакет виділяє такі показники результативності використання бюджетних коштів при виконанні програм: показник якості (наскільки результат задовольняє потреби споживачів або відповідає вимогам стандарту), показники продуктивності (показує кількість наданих суспільних благ), показники ефективності (співвідношення між отриманими вигодами та витраченими для цього ресурсами); показники трудомісткості (показують співвідношення результатів та залучених до їх отримання виконавців); показники рентабельності (характеризує витрати на одиницю суспільного блага) [3, с. 111-112]. Досить сумнівною, на нашу думку, є методика визначення вказаних груп показників, яка відхиляється від загальноприйнятої. До того ж окремі з них є тотожними (наприклад, показники рентабельності та ефективності).

Серед напрацювань вітчизняних дослідників доцільно виділити методику оцінки результативності використання бюджетних витрат (на виконання бюджетної програми), яку пропонує К.В.Павлюк на основі ґрунтовного дослідження існуючих підходів до такої оцінки виділяє п'ять груп показників [4, с. 76-77]:

- показники витрат, що відображають обсяг та структуру матеріальних, трудових, фінансових ресурсів, витрачених на виконання програми;
- показники продукту, що вказують на обсяг виробленої продукції, товарів, наданих послуг внаслідок виконання бюджетної програми;
- показники економічності, що характеризуються виходом продукту за найменших витрат;
- показники ефективності, що відображають співвідношення між отриманими результатами та витраченими ресурсами;
- показники якості, що визначаються за сукупністю властивостей продукції задовольняти певні потреби.

За такого підходу незрозумілими залишаються показники витрат, які самі по собі, без прив'язки до отриманих результатів, не дозволяють визначити результативність їх вкладання. Показники продукту за обсягом виробленої продукції, на нашу думку, характеризують результат, однак не результативність вкладених коштів. Загалом запропонована система показників спрямована на оцінку витрат та доходів суто за одним напрямком і не може бути використана для оцінки регіональної політики фіскального забезпечення сталого розвитку регіонів в цілому.

Заслуговує на увагу запропонований Д.М. Стеченко підхід до формування критеріїв вибору найефективнішого варіанта програмних заходів, що може бути вибраний за основу формування критеріїв оцінки результативності політики фіскального забезпечення [5, с. 119]:

- мінімум часу на реалізацію програми при заданих обмеженнях на ресурси та фіксованих кінцевих показниках;
- мінімум витрат на реалізацію програми при фіксованих її кінцевих показниках і часові реалізації;
- мінімум відхилення кінцевих програмних показників від установлених нормативів при фіксованих витратах і термінах реалізації.

Однак, ці критерії не дають змоги комплексно підійти до оцінки результативності регіональної політики фіскального забезпечення сталого розвитку, їх доцільно застосувати для оцінювання лише певних напрямків дослідження.

У США запроваджена практика подання статистичної інформації у Щорічній статистичній карті США, де щорічно публікується рейтинг штатів за різними критеріями та різного спрямування. Подаються такі узагальнюючі критерії: економічної ефективності (концентруються на рості зайнятості, доходах, рівні бідності,

екологічних і соціальних умовах), ділової активності (відображає капіталовкладення, темпи створення та ліквідації підприємств, ріст торгового сектора), потенціалу регіонального розвитку (включає середній рівень освіти робочої сили, кількість досліджень, що проводяться у місцевих університетах, розвиток місцевої інфраструктури) та умов податково-фіскальної політики (характеризує обтяжливність та обґрунтованість місцевих податків). Система критеріїв містить досить розширений спектр показників, що відіграє важливу роль у прийнятті економічних рішень та дозволяє отримати краще уявлення про те, що необхідно зробити, аби підвищити якість своєї території як місця для життя та бізнесу [6, с. 78]. При формуванні системи критеріальних показників оцінки результативності регіональної політики фіскального забезпечення сталого розвитку доцільно запозичити досвід з формування системи розгалужених показників.

На нашу думку, оцінка результативності регіональної політики фіскального забезпечення сталого розвитку повинна бути спрямована на вирішення двох основних завдань:

- наскільки є ефективною нинішня регіональна політика з позиції фінансового забезпечення сталого розвитку;

- наскільки фіскальна політика в регіоні відображає передумови наближення до траєкторії сталого розвитку у стратегічній перспективі.

Труднощі, які виникають при оцінці результативності регіональної політики фіскального забезпечення сталого розвитку зумовлені такими причинами: по-перше, вони не запроваджені у практику, по-друге, не завжди є змога отримати необхідну для їх розрахунків інформацію і, по-третє, відсутні нормативні значення тих чи інших показників, що не дозволяє здійснити належне обґрунтування проведеної оцінки.

Для того, щоб показники оцінки відповідали поставленим перед ними завданням надання достовірної та вичерпної інформації для характеристики параметрів регіональної політики фіскального забезпечення сталого розвитку, вони повинні відповідати таким вимогам:

- вимірність – показники повинні мати кількісне вимірювання;
- 4отаційності – складові, що входять у показник, мають бути зіставними у часі та вимірі. Ця умова є визначальною при застосуванні прийому порівняння показників;

- об'єктивність – показники повинні відображати реальні та достовірні явища і процеси; показники мають підтверджуватись бухгалтерською, статистичною звітністю;

- однозначність – показники мають мати точне, чітке, загальноприйняте змістове наповнення;

- корисність – розрахунок показників повинен надавати корисну для оцінки регіональної політики фіскального забезпечення сталого розвитку інформацію;

- системність – показники повинні бути взаємозв'язані таким чином, щоб у сукупності давали змогу отримати вичерпну інформацію щодо результативності регіональної політики фіскального забезпечення сталого розвитку;

- доступність – дані, необхідні для визначення критерію, повинні бути доступні у статистичних джерелах інформації. І хоча, на думку Р.Хакета, будь-якому показнику не слід надавати перевагу лише тому, що є дані для його обчислення [3], все ж це є вагомим ознакою на користь його прийняття;

- економічність – при отриманні даних та здійсненні розрахунків необхідно забезпечити принцип відповідності витрачених ресурсів отриманому результату від проведеної оцінки.

Система показників оцінки регіональної політики фіскального забезпечення сталого розвитку повинна надавати повну, всесторонню та комплексну інформацію про стан соціальної, економічної й екологічної сфер регіону в результаті проведення заходів фіскальної політики і разом з тим має містити обмежену кількість показників, достатніх для здійснення оперативного моніторингу її результативності, визначення ключових проблем та перспектив розвитку. Важливо при цьому раціонально підійти до визначення основних залежностей і співвідношень первинних та результуючих даних.

Враховуючи проведене теоретичне та прикладне дослідження, ми вбачаємо

найбільш раціональним формування системи порогових (граничних) показників впливу фінансових рішень на сфери сталого розвитку регіонів. При цьому вплив державних видатків на сталий розвиток має аналізуватись не стільки у контексті їх обсягів, скільки з позицій ефективності використання відповідних коштів.

Така система показників, повинна містити дві підгрупи: перша – така, що характеризує статичний розвиток регіону, друга – динамічний (рис. 1).

Статичний розвиток регіону, на нашу думку, можна оцінити за допомогою коефіцієнтів, тобто показників, які показують математичне вираження зв'язку одного показника з іншим. Серед них доцільно виділити показники: ефективності; стійкості; економічності (при цьому назви групи показників не мають принципового значення).

Показники ефективності показують співвідношення між отриманими результатами і витраченими для цього фінансовими ресурсами. З одного боку, критеріями такої оцінки є виконання бюджетів (поточна ефективність), з іншого – вплив фінансових рішень регіональних органів влади на подальші перспективи розвитку регіонів (стратегічна ефективність).

Показники поточної ефективності характеризуватимуть отримані результати щодо витрат бюджетних коштів за напрямками (наприклад, відношення обсягу ВДВ від транспорту та зв'язку до витрат бюджету на розвиток цих сфер тощо), що свідчатиме про ефективність бюджетних розподільчих процесів у регіонах.

*- розроблено автором

Рис. 1. Групування показників оцінки результативності регіональної політики фінансового забезпечення сталого розвитку*

Стратегічна ефективність може бути оцінена за інвестиційним спрямуванням бюджетних коштів, що визначатиме, яку увагу регіональні органи влади надають вирішенню стратегічних завдань, наскільки вони фінансово спроможні закладати основу досягненню перспективних планів. Це одна з найважливіших груп показників, які характеризують вплив фінансової політики на рівень сталого розвитку регіону, дають змогу здійснити оцінку використанню коштів для виконання завдань сталого розвитку. Склад показників ефективності подано у 5таб.1.

Таблиця 1

Показники оцінки результативності регіональної політики фінансового забезпечення сталого розвитку*

Група показників	Показники	
1	2	3
Показники поточної ефективності	X ₁	Відношення рівня ВРП на душу населення до рівня бюджетних витрат на душу населення, %
	X ₂	Відношення обсягу будівельних робіт до витрат бюджету на розвиток будівництва, бота./бота.
	X ₃	Відношення обсягу продукції сільського, лісового, рибного господарств та мисливства до витрат бюджету на розвиток цих сфер, бота./бота.
	X ₄	Відношення обсягу валової до даної вартості від транспорту та зв'язку до витрат бюджету на розвиток цих сфер, бота./бота.
	X ₅	Відношення кількості дітей, охоплених дошкільними закладами до витрат бюджету на дошкільну освіту, осіб/тис.грн.
	X ₆	Відношення кількості дітей, що навчаються у загальноосвітніх навчальних закладах до витрат бюджету на загальну середню освіту, осіб/тис.грн.
	X ₇	Відношення кількості виявлених злочинів до витрат бюджету на правоохоронну діяльність, випадків/тис.грн.
	X ₈	Відношення кількості відвідувань амбулаторно-поліклінічних закладів до бюджетних витрат на охорону здоров'я, відв./тис.грн.
	X ₉	Відношення кількості відвідувань населенням закладів культури та мистецтва до витрат бюджету для потреб культури та мистецтва, відв./тис.грн.
Показники стратегічної ефективності	X ₁₀	Відношення приросту ВРП до приросту обсягів доходів місцевих бюджетів, %
	X ₁₁	Частка бюджетних інвестицій в основний капітал у структурі видатків місцевих бюджетів, %
	X ₁₂	Частка інвестицій в основний капітал, що фінансуються з місцевих бюджетів, %
	X ₁₃	Частка бюджетних витрат у загальній величині природоохоронних витрат, %
	X ₁₄	Прямоземні інвестиції в регіон на душу населення, бота. США/бота.
Показники фінансової стійкості	X ₁₅	Частка власних джерел фінансування місцевих бюджетів у загальній величині доходів, %
	X ₁₆	Рівень податкових надходжень на душу населення, бота./бота.
	X ₁₇	Рівень видатків місцевих бюджетів, що передаються до Державного бюджету у загальній величині видатків місцевих бюджетів, %
	X ₁₈	Відношення трансферту, що передається з регіонального у державний бюджет, до трансферту, що передається з державного у регіональний бюджет, тис.грн./тис.грн.
	X ₁₉	Частка дотацій вирівнювання у величині трансфертів регіонального бюджету, %**
Показники економічності	X ₂₀	Рівень дефіциту бюджету, %**
	X ₂₁	Відношення витрат на обслуговування боргу до величини бюджетних доходів, %**
	X ₂₂	Відношення обсягу кредиторської та дебіторської заборгованостей бюджетних установ до величини доходів бюджету, %**
	X ₂₃	Фактично сплачені податки та збори у відсотках до нарахованих, %
Динамічні показники	X ₂₄	Темпи росту валового регіонального продукту на душу населення, %
	X ₂₅	Темпи росту доходів місцевих бюджетів на душу населення (без міжбюджетних трансфертів), %
	X ₂₆	Темпи зростання рівня видатків місцевих бюджетів на душу населення (без міжбюджетних трансфертів), %
	X ₂₇	Темпи зростання інноваційної продукції до темпів зростання обсягів виробництва промислової продукції, %
	X ₂₈	Темпи зростання середньогорівня доходів населення, %
	X ₂₉	Темпи зменшення рівня безробіття, %
	X ₃₀	Темпи зменшення рівня ботаційно доходів громадян**

* - розроблено автором

** - показники-дестимулятори

Показники фінансової стійкості характеризують структуру джерел фінансування сталого розвитку регіону (наприклад, частка власних джерел у доходах місцевих бюджетів, рівень ботаційності місцевих бюджетів, частка державних витрат у природоохоронних витратах тощо).

Показники економічності дозволяють оцінити рівень витрат, що ідуть на виконання суспільних благ, вирішення певних проблемних питань. Ці показники спрямовані на оцінку альтернативних варіантів досягнення результатів за критерієм мінімізації витрат, співвідношення фактичної вартості ресурсів до їх запланованої величини.

До таких критеріїв можна віднести показники, що оцінюють виконання бюджетних зобов'язань, розрахунки за бюджетним боргом, бюджетний дефіцит тощо.

Основною характеристикою системи динамічних показників є їх оцінка за темпами росту чи приросту, що дасть відповідь на питання про обґрунтованість спрямування фінансових потоків, дотримання вибраних пріоритетів фінансування, послідовність досягнення цілей впродовж певного періоду.

Систему динамічних показників можна сформуванати як показники якості, що містять інформацію про міру того, наскільки є вирішеними певні проблеми регіону у динаміці. До таких критеріїв відносяться, наприклад, зростання доходів населення, зменшення рівня безробіття тощо.

Для оцінки ефективності податкової політики можна застосувати коефіцієнт продуктивності податків як відношення частки певного податку у ВРП до ставки цього податку. Такий розрахунок дозволить визначити фіскальну ефективність ВРП.

Оцінка за такими показниками дозволить виявити переваги та недоліки регіональної політики фіскального забезпечення сталого розвитку, визначити її ефективність, виявити певні суперечності, недоліки, виявити причини цих недоліків, винуватців. Разом з тим, така інформація повинна бути дієвою не лише для порівняння роботи регіональних структур, вона має стати основою розробки фінансових рішень на перспективу. Погоджуючись із думкою В.Федосова, В.Опаріна та С.Львовичкіна про те, що не існує рішень, які б одночасно поліпшували (чи погіршували) усі показники [1, с. 106], вважаємо, що їх слід спрямовувати на вирішення пріоритетних завдань.

Зведений показник ефективності регіональної політики фіскального забезпечення сталого розвитку слід визначати індексним методом (відносно середнього у країні значення) за допомогою модифікованої середньої геометричної, що дозволить найбільш об'єктивно оцінити результативність кожного регіону.

Висновки. Запроваджена система показників оцінки регіональної політики фіскального забезпечення сталого розвитку підвищить відповідальність органів регіональної влади за прийняті фінансові рішення та може стати основою при формуванні системи стимулювання регіонів до нарощення власної фінансової бази. Для цього її доцільно використовувати як критерій подальшого планування дохідної частини місцевих бюджетів, зокрема при визначенні обсягів коштів, що передаються з місцевих у Державний бюджет.

Механізм стимулювання може бути запроваджений за таким алгоритмом.

1. При встановленні частки відрахувань з доходів місцевого бюджету у державний бюджет для регіонів з високим рівнем ефективності використання бюджетних коштів (які перевищують середні по країні) доцільно залишати певну частку цих видатків на регіональному рівні і спрямовувати у бюджет розвитку.

2. Для визначення частки такого трансферту необхідно порівняти ефективність використання фінансових ресурсів у регіоні та країні в цілому за двома групами показників: отриманими значеннями зведеного показника результативності (за запропонованою вище методикою) та групою результуючих критеріїв.

3. Результуючий критерій доцільно вводити з метою більш детальної оцінки результативності регіональної політики фіскального забезпечення за пріоритетними напрямками сталого розвитку регіонів, що стане своєрідним та досить дієвим інструментом забезпечення реалізації їх стратегічних цілей.

4. Оцінка результуючого критерію, на нашу думку, повинна містити критерії ефективності використання бюджетних коштів за кожною зі сфер сталого розвитку. Це дозволить стимулювати органи місцевої влади до ефективного

використання фінансових ресурсів. Адже, якщо не буде ефективного використання фінансових ресурсів хоча б за однією зі сфер сталого розвитку, то ймовірність отримання додаткових фінансових ресурсів значно зменшується.

Таким чином, проведення виваженої та дієвої регіональної політики фіскального забезпечення сталого розвитку, спрямованої на стимулювання регіональних органів влади до ефективного використання бюджетних ресурсів можливе на основі розробки та запровадження у практику методики її оцінки за критеріями результативності витрачання бюджетних коштів, результати якої стануть основою інструментарію стимулювання регіонів до реалізації пріоритетів сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Федоров В., Опарін В., Львовчкін С. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми, напрями: Монографія / За наук. ред. В.Федосова. – К.: КНЕУ, 2002. – 387 с.
2. Бюджетний кодекс України. – Київ: Школа, 2003. – 80 с.
3. Хакет Р. Програмно-цільовий метод. Program Budgeting Manual, Varents Group. – 1999.
4. Павлюк К.В. Оцінка виконання бюджетних програм: результативні показники // Фінанси України, 2005. - № 2. – С. 70-77.
5. Стеченко Д.М. Управління регіональним розвитком: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 2000. — 224 с.: іл. — Бібліогр.: с. 218-220.
6. Региональная экономика / Градов А.П., Кузин Б.И. и др. Учебник. – СПб.: Питер, 2003. – 222 с. - Библиогр.: с. 220-221.